

LATİN AMERİKA'DA MUHAFAZAKÂRLIK VE DIŞ POLİTİKA: BREZİLYA ÖRNEĞİ

CONSERVATISM AND FOREIGN POLICY IN LATIN AMERICA: THE CASE OF BRAZIL

SEGÂH TEKİN*

ABSTRACT

The export-oriented economic model implemented in Latin America during the colonial period resulted in the emergence of the rural oligarchy as a pressure group. In accordance with their interest in the sustainability of the existing order, the rural oligarchy embraced conservative political views and a positivist nation-building agenda based on the motto of order and progress. The emergence of conservatism in the political life of Brazil mainly followed a similar route. However, the impact of conservatism on Brazilian politics displayed variations due to the course of the events both in Brazil and in the world. The conservative thought which emerged in the Empire period spearheaded the political life in Brazil during the First Republic. After 1930, conservatism continued to play a determining role in the construction of the Brazilian national identity but lost its dominant position in politics with the exemption of the 1964-1985 period during which the military government pursued a conservative agenda. Though it is connected but not always in harmony with the journey of conservatism in Brazilian politics, the relationship of Brazilian foreign policy with conservatism has been shaped by two salient paradigms on involvement to the international system and on convergence with the US. While the Brazilian politicians share similar views regarding the importance of the traditional foreign policy goals of the country such as preserving the autonomy, gaining respect in the international field and pursuing a developmentalist agenda, they have rather a different approach as to the question of how to achieve them. This difference determines the main contours of conservative foreign policy in Brazil.

Keywords: Brazil, Latin America, conservatism, democratization, modernization, development, First Republic.

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Öz

Latin Amerika'da sömürgecilik döneminde uygulanan ihracata dayalı ekonomi modeli, kırsal oligarşinin bir güç odağı olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kurulu düzenin sürdürülmesindeki çıkarları ile uyumlu olarak, kırsal oligarşi, muhafazakâr siyasal görüşler ve düzen ve ilerleme söylemine dayanan pozitivist bir ulus inşası gündemi benimsemiştir. Brezilya siyasetinde muhafazakâr görüşün ortaya çıkışı da büyük ölçüde benzer bir yol takip etmiştir. Bununla beraber, muhafazakâr görüşün Brezilya siyaseti üzerindeki etkisi ülke içinde ve dışında yaşanan çeşitli değişimler ekseninde çeşitlilik göstermiştir. İmparatorluk döneminde şekillenen muhafazakâr düşünce, Birinci Cumhuriyet döneminde siyasal yaşamı yönlendirmiştir. 1930 sonrasında muhafazakârlık, ulusal kimliğin inşasındaki belirleyici rolünü korumuş fakat siyasetteki belirleyici konumunu yitirmiştir. 1964-85 döneminde ülkeyi yöneten askeri hükümetin izlediği muhafazakâr politikalar ise bu durumun istisnasıdır. Muhafazakârlığın Brezilya siyasetindeki yolculuğu ile ilişkili olarak fakat her zaman uyumlu biçimde şekillenmeyen Brezilya dış politikasının muhafazakârlık ile ilişkisi, uluslararası sisteme katılım ve ABD ile uyum eksenlerinde ortaya çıkan iki temel parametre etrafında şekillenmiştir. Brezilyalı siyasetçiler ülkenin bağımsızlığın korunması (otonomi), uluslararası alanda saygın bir konum elde etme ve kalkınmacı politikalar izleme gibi geleneksel hedeflerini paylaşmakta fakat bunlara nasıl erişileceği noktasında görüş farklılıkları yaşamaktadırlar. Bu farklılıklar aynı zamanda Brezilya'da muhafazakâr dış politikanın da sınırlarını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Brezilya, Latin Amerika, muhafazakârlık, demokratikleşme, modernleşme, kalkınma, Birinci Cumhuriyet.

Giriş

Güney Amerika Kıtası'nı, Orta Amerika'yı ve Kuzey Amerika'da yer alan günümüz Meksika topraklarını içine alan ve XVIII. yüzyıldan itibaren Latin Amerika olarak adlandırılan bölge, XVI. yüzyıldan itibaren büyük ölçüde İspanya ve Portekiz tarafından sömürgeleştirilmiştir. Sömürge yönetimleri döneminde nüfusları yerliler, sömürgeciler, köleler ve eski dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen göçmenlerden oluşan bu topraklarda birleştirici unsurlar İspanyolca ve Portekizce dilleri ile Katolik inancı olmuştur. İngiltere ise Latin Amerika'da doğrudan sömürgecilik faaliyetlerine girişmemiş fakat özellikle Güney Amerika ülkelerinin bağımsızlıkları sürecinde ve sonrasında I. Dünya Savaşı'na dek geçen süre zarfında gerek dünya ekonomisine katılmaları gerekse dış politikaları üzerinde belirleyici rol oynamıştır (Tekin, 2017). Bu bağlamda Latin Amerika genelinde muhafazakâr siyaset tarihsel olarak eski sömürge ve göçmen ülkesi olma, Katoliklik, İber Yarımadasının kültürel mirası ve devlet geleneği ile önce İngiltere sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin bölge üzerindeki etkisi gibi ortak özellikler çerçevesinde şekillenmiştir. Muhafazakârlığın toprak ve kurulu düzen kavramları ile ilişkilendirilen elitist bir karakterde şekillenmesi ise bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları çerçevesinde gelişmiştir. Latin Amerika'da sömürgecilik döneminden itibaren uygulanan tarım ürünleri ve maden ihracatına dayalı ekonomi modeli, kırsal oligarşi olarak nitelendirilen bir güç odağının ortaya çıkmasına ve kurulu düzenin devamını teşvik etmeleri bağlamında muhafazakâr görüşler benimsemelerine neden olmuştur.

XX. yüzyılda ise Latin Amerika'nın çoğu ülkesinde yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ve sıklıkla gerçekleşen askeri darbeler, bir aktör olarak orduların da Latin Amerika siyasal yaşamının önemli belirleyicilerinden biri olmasına yol açmıştır. XX. yüzyılda, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında ordularla ilişkili olarak veya olmayarak iktidara gelen otoriter liderler, zaman zaman muhafazakâr kırsal eliti de karşılarına alarak bu ülkelerin siyasal yapılarını dönüştürmüşlerdir. Bu sürecin bir başka yönü de sol siyasetin güçlenmesi ve hem muhafazakâr görüşlü siyasal ve toplumsal yapı hem otoriter liderler hem de ordular ile mücadele etmesidir. Diğer taraftan Latin Amerika Sol'u çoğu bölge ülkesinde muhafazakârlık ile mücadelesini Katolikliğe karşı değil sömürge dönemi mirası oligarşik elite karşı yürütmüş ve bu bağlamda kendine özgü bir örnek teşkil etmiştir. Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında, Latin Amerika ülkelerinde darbelerle yönetime gelmiş orduların şiddete dayalı yönetim anlayışı ile özdeşleştirilmeleri ve düşünsel olarak sağ görüş ve muhafazakârlık ile ilişkilendirilmeleri, toplumların hem sola ve hem

de muhafazakârlığa bakışını dönüştürmüştür. 1980'lerde başlayan demokratikleşme sürecinde ortaya çıkan diğer dönüştürücü etken ise çoğu Latin Amerika ülkesinde 1980'ler ve 90'larda uygulanan neo-liberal politikaların yol açtığı ekonomik ve toplumsal sorunlar ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin çöküşüdür. Bu gelişmeler, sağ ve sol ideolojilerin önerdikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal modellere bakışı dönüştürmüş, halkın beklentilerini ideolojik eksenden toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunların çözümüne kaydırmıştır.

Görüldüğü üzere, Latin Amerika'da muhafazakâr siyasetin gelişimini yönlendiren ortak özellikler bulunmaktadır. Bununla beraber, geçtiğimiz yaklaşık yüz yıllık dönemde yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimler, bölgede muhafazakâr siyasete bakışı ve muhafazakârlığın iç ve dış politikaya yansımalarını halen devam eden bir dönüşüm süreci içinde ele almayı gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan, Gracchus Babeuf'in ifade ettiği gibi her ülke için muhafazakârlık kendi kültürel kimliği ve değerleri etrafında şekillenmekte, bu nedenle de ülkeden ülkeye muhafazakârlık anlayışları arasında farklılıklar olabilmektedir (Gracchus Babeuf). Latin Amerika ülkelerinin muhafazakârlık anlayışları ve muhafazakârlığın dış politikaya yansımaları da ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda çalışmada hem XIX. yüzyıldan bu yana çeşitli zaman dilimlerinde muhafazakâr görüşlü partiler ve devlet adamları tarafından yönetilmiş olması hem de Latin Amerika'daki coğrafi, ekonomik ve demografik ağırlığı nedeniyle bölgede taşıdığı öneme atfen muhafazakârlık ve dış politika ilişkisi Brezilya özelinde incelenmiştir.

Kavramsal Çerçeve: Muhafazakâr Siyaset ve Muhafazakâr Dış Politika

Muhafazakâr siyasetin tanımlanması yolunda Burke'den günümüze gelen zengin bir düşünsel literatürün yanı sıra çeşitli ülkelerin kendi muhafazakâr siyaset anlayışları çerçevesinde uyguladıkları muhafazakar siyasal program ve uygulama örnekleri bulunmaktadır (Kirk, 1953). Muhafazakârlık yorumu ve muhafazakarlığa yaklaşım çeşitli toplumsal, tarihsel, ekonomik ve kültürel etkenler çerçevesinde ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiştir. Blinkhorn'un II. Dünya Savaşı öncesi Avrupa için yapmış olduğu muhafazakârlık tanımı, bu çalışma için yol gösterici olacaktır. Aşırı sağ, faşizm ve muhafazakârlık gibi kavramlar arasında ayırım yapan Blinkhorn'a göre, muhafazakâr siyasal düşüncenin iki temel özelliği bulunmaktadır. İlki; elitlerin yönetimi altında kurulu bulunan siyasal ve ekonomik düzen çerçevesinde bu kesimlerin

yerleşik çıkarlarının korunmasıdır. İkincisi ise belirli bir düzen çerçevesinde modernleşme ve kalkınma hedeflerinin takip edilmesidir (2003). Fakat Octavio Paz'ın dile getirdiği gibi Federal Cumhuriyet'in bayrağına “düzen ve ilerleme” yazacak kadar pozitivizmi içselleştirmiş imajı çizen Brezilya'da değil Latin Amerika'nın genelinde modernleşmeyi hedefleyen pozitivist anlayış, Avrupa'da olduğu gibi “dinamik bir burjuvazi”nin etkisiyle değil varlığını XX. yüzyılda da sürdürmeyi başaran oligarşik elitini bu görüşleri benimsemesi ile ortaya çıkmıştır. İlerlemeden çok düzeni hedefleyen bu yaklaşım, Miller'ın ifadesiyle “tabandan gelebilecek radikal devrimi engellemek için tepeden gelen kısıtlı evrim” düşüncesini teşvik etmiştir (Miller, 2008, s. 13; Paz, 1974, s. 125). Muhafazakâr siyasetin, otoriter yönetim anlayışına bakışı ise siyasal kültüre bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bununla beraber genel eğilim, parlamentarizmin ve liberal özgürlüklerin korunması olmuştur (Blinkhorn, 2003).

Muhafazakâr dış politika ise muhafazakâr siyasal düşünce ile karşılaştırıldığında çok daha yeni bir kavramdır. Muhafazakâr siyasal düşünceyi Blinkhorn'a benzer bir tanım yapan Bonazzi'nin ifade ettiği gibi kurulu siyasal sistemin sürdürülebilirliğinin ardındaki düşünceler ve tutumlar (Bu referansların yazarları konmayacak mı? Bonazzi, 2004, s. 242) olarak ele aldığımızda, her bir ülke için bu tutum ve düşünceler arasında fark olabileceğinden genel geçer bir muhafazakar dış politika tanımı yapmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Örneğin Kirkpatrick, ABD örneğinde muhafazakarların savaşı sevmediklerini fakat muhafazakarların başarıyla neticelene savaşların hükümetleri “daha büyük ve güçlü” kıldığının farkında olduklarını söylemektedir (Kirkpatrick, 1993). McDougall ise Kanada örneğinde, muhafazakar dış politikanın “müdahaleci ve aktivist” olduğunu ifade etmektedir (McDougall, 2001, s. viii). İngiltere örneğinde ise muhafazakar dış politika dış ilişkilerde gerilim yerine diyalog ve uluslararası alanda statükonun korunması gibi parametrelerle ilişkilendirilmiştir (McDougall, 2011, s. 13). Görüldüğü üzere muhafazakârlığı tanımlayan genel çerçeveyi farklı ülkelere uyarlamak daha kolay iken muhafazakâr dış politika ülke bazlı şekillenmektedir. Bu bağlamda çalışmada Brezilya için muhafazakâr dış politikanın neyi ifade ettiği ve hangi dönemlerde uygulandığı, ülkede muhafazakâr siyasal görüşün talepleri ve bunların dış politikada ne derecede yer bulduğu çerçevesinde ele alınmıştır.

Latin Amerika'da Muhafazakâr Siyaset

Latin Amerika'da siyasal sistemler bölge ülkelerinin sömürgeleri oldukları İspanya ve Portekiz'den bağımsızlıklarını kazandıkları XIX. yüzyıldan 1960'lara geçen sürede genelde liderlik ve yöneticilik, örgütsel temelden çok kişilik özelliklerine ve bireysel güce bağlı olarak şekillenmiştir. Bununla beraber, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda, bu ülkelerde siyasal örgütlenmenin gelişmesi ve sol ve sosyalist görüşlerin etkin siyasal katılımı gibi gelişmeler ortaya çıkmıştır (Coppedge, 1998, s. 548). Bu çeşitlilik çoğu bölge ülkesinde askeri darbelerle ordunun yönetime el koyması neticesinde diktatörlükler veya askeri yönetimlerin ortaya çıkışı ile sekteye uğramıştır. Sağ eğilimli askeri yönetimlerin izledikleri politikalar ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermekle beraber genel olarak XX. yüzyıl boyunca çoğu Latin Amerika ülkesinde güçlü devlet, toplumun çeşitli kesimleri tarafından çıkarlarının korunması için gerekli görülmüştür. Bu çerçevede ordular da ihtiyaç duyulduğunda düzeni sağlayacak ve devlet otoritesini güçlendirecek kurumlar olarak görülmüşlerdir (Williamson, 1992, s. 349). 1980'li ve 90'lı yıllarda Latin Amerika'da büyük bir demokratikleşme dalgası yaşanmış ve orduların siyasi hayata müdahalesi endişesi sınırlı sayıdaki vaka dışında siyasal gündemin dışına çekilmiştir. Demokrasiye geçişin akabinde, genel olarak bölge ülkelerinde neoliberal politikalar uygulayan, merkez siyasetten veya muhafazakâr kanattan yönetimler işbaşına gelmişlerdir. 1999'da Venezuela'da Chavez'in başkanlığa seçilmesiyle başlayan dönem ise çoğu bölge ülkesinde sol yelpazeden partilerin iktidara geldikleri Pembe Dalga Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem bir açıdan, artık bölgede solun bu ülkelerin siyasal tarihinde görülmemiş biçimde bir toplumsal taban kazandığını göstermiştir (Rodriguez, 2014). Diğer yandan ise, ülkeyi 1994-2002 yılları arasında yöneten Başkan Cardoso'nun Brezilya özelinde ifade ettiği gibi askeri yönetim tecrübesinin sağ görüşler ile ilişkilendirilmesi, siyasal partileri ve toplumu kendilerini sol görüşlü olarak tanıtmaya itmiştir (2012). XXI. yüzyılın ikinci on yılında ise bölgede, siyasal istikrarsızlıklar, hükümetler aleyhine gösteriler ve sol yönetimlerin görevden ayrılmaları süreci başlamıştır. Bu dönem, kimi görüşlerce Pembe Dalga'nın sonu olarak nitelendirilmektedir. Bölgede iktidara gelen sol yönetimler ideolojik boyutta ve izledikleri politikalarda farklılıklar göstermişlerken demokrasiye bağlılık da ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir (Pimenta ve Arentes, 2014). Bu bağlamda reform hedefleyen Venezuela solu neoliberalizme alternatif bir model geliştirme iddiasındayken, Brezilya'da ise neoliberal politikalarından kaynaklandığı öngörülen sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik toplumsal katılımı ön

plana alan revizyonist bir yaklaşım benimsenmiştir (Chodor, 2015, s. 148). Genel olarak bakıldığında, demokratikleşme sonrasında bölgede iktidara gelen liberal, merkez veya sol partilerden yönetimlerin ortak hedefleri ise Latin Amerika'da, özellikle de Güney Amerika özelinde bölgenin açlık ve yoksulluk başta olmak üzere sosyo-ekonomik sorunlar ile mücadele, demokrasinin konsolidasyonunun sağlanması ve bölge ülkelerinin küreselleşen dünya ekonomisine uyum sağlayabilmeleri olmuştur.

Latin Amerika partileri görüşleri açısından Coppedge tarafından on temel sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; program, ideoloji veya politikalarında dine atıfta bulunan ya da sürekli olmasa da Kilise'nin çıkarları ile uyumlu hareket eden Hıristiyan sağ partilerden seküler sola uzanan yelpazede belirlenmiştir. Coppedge'e göre sağ partiler; sömürge döneminden itibaren siyasal söylemlerinde değişikliğe gitmeden geleneksel elit sınıfın çıkarlarını savunan partiler ve/ya faşist söylemi benimsemiş partiler ve/ya askeri yönetimler döneminde işbaşına gelmiş, otoriter liderin ön plana çıkarılmasına dayanmayan elit kesim destekli muhafazakâr partilerdir (1997). Her ne kadar siyasal partileri sağ ve sol odaklı olarak çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmak mümkün olsa da sağ ve sol kavramlarına yüklenen anlamlar da ülkeye, bölgeye, söz konusu döneme ve hatta bireye göre değişiklik gösterebilmektedir (Coppedge, 1997). Özellikle dönem; toplumun içinde bulunduğu tarihsel, sosyal, ekonomik ve siyasal koşullar ile uluslararası sistemdeki gelişmeler, Latin Amerika genelinde hem sağ ve solun nasıl tanımlandığı üzerinde etkili olmuştur. Esasında bu değişkenlik kavramın açıklanmasındaki değişimi değil demokrasi ile ilişkileri bağlamında sağ ve sola yüklenen anlamlardaki değişikliği yani değer yüklü bir dönüşümü ifade etmektedir. Örneğin 1960'larda solun demokrasi ile uyumlu olmadığı düşünülürken, askeri yönetim dönemlerindeki baskı tecrübesinin de etkisi ile 1980'lerde aşırı sağ ile demokrasinin uyumlu olmadığı varsayılmıştır (Coppedge, 1997). Yine Coppedge'e göre demokrasi tecrübesinin kırılganlığı başta olmak üzere çeşitli bölgesel özelliklere bağlı olarak Latin Amerika ülkelerindeki siyasal partileri ve görüşlerini Batı'da var olana benzer tamamen kurumsallaşmış yapılar olarak ele almak mümkün değildir. Aynı zamanda bölgede ülkeden ülkeye farklılıklar görülmesi de Latin Amerika için genellemeler yapmayı zorlaştırmaktadır (1998, s. 547).

Brezilya'da Muhafazakâr Siyaset Ekseninde Muhafazakâr Dış Politika

Brezilya için muhafazakâr siyaset, ülke içi ve uluslararası alanda yaşanan çeşitli değişimler ekseninde kendi içinde değişimler göstermiştir. Ülkenin

Portekiz sömürgesi olduğu dönemde ortaya çıkan ve ekonomik ilişkiler ekseninde gelişen sosyal ve siyasal yapı gerek sömürge gerekse takip eden Brezilya İmparatorluğu (1822-1899) dönemlerinde muhafazakârlığın temelinde kırsal oligarşi ve yönetici tarafından temsil edilmesine neden olmuştur. Brezilya’da muhafazakârlık, sömürgecilik döneminden itibaren elitist bir yapı içinde ortaya çıkmıştır. Brezilya’nın yerleşik eliti ise Portekiz sömürgeciliğinin kurduğu idari yapının ve köle emeği ile plantasyon ekonomisine dayalı olarak gelişen ihracata dayalı ekonomi modelinin ürettiği oligarşi olmuştur. Sömürgecilik döneminde, Portekiz Krallığı tarafından Brezilya’da geniş arazi parçaları soylu ailelere hem güvenliği sağlamaları hem de üretim yapmaları için dağıtılmıştır. Bu sistem her ne kadar yönetilebilirlik anlamında beklenen verimi göstermese de ülkenin oligarşik bir yapıya doğru evrilmesine katkı sağlamıştır. Brezilya’da yerli nüfusun sayısı henüz sömürgecilik döneminde hastalıklar ve gördükleri şiddet nedeniyle büyük ölçüde azalmıştır (Fausto, 1999). İşgücü açığını karşılamak için XVI. yüzyıldan itibaren Afrika’dan getirilen kölelerin emeği ile işletilen; tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı geniş plantasyonlar kurulmuştur. Bu plantasyonlar, Brezilya’da siyasal, toplumsal ve ekonomik yapının itaate dayalı hiyerarşik iktidar ilişkileri çerçevesinde ortaya çıktığı yaşam alanlarına dönmüşlerdir (Tekin, 2017).

Bu ekonomik ve idari yapılanmanın bir diğer sonucu ise ülkede toprağa bağlı yerleşik köylülüğün ortaya çıkmaması olmuştur (Braudel, 1995, s. 449). Ortaya çıkan sosyo-ekonomik yapının toplumun geniş kesimlerini itaate zorladığı açık olmakla beraber Freyre gibi kimi yazarlarca iddia edildiği gibi bir toplumsal uyuma yol açıp açmadığı tartışmalı bir konudur. Diğer taraftan bu yapının toplumsal ilişkilere somut yansımaları; itaat eden-itaat edilen ilişkileri çerçevesinde halk ve elit kesim arasında ayrıma yol açarak halkı pasif biçimde konumlandırması olmuştur (Capelato, 2013, s. 172; Freyre 1933). Böylelikle Brezilya’da muhafazakâr görüş, temelde kırsal oligarşiden gücünü alan; modernleşmenin de toplumsal değerlerin korunmasının da tepeden inme politikalarla gerçekleştirilebileceğini öngören elitist bir sınıfsal bakış açısı olarak ortaya çıkmış zaman içinde kendine kısmen şehirli orta sınıflar ve ordu içinden destek bulmuştur.

Brezilya’da muhafazakâr siyasal görüşün ortaya çıktığı ilk toplantılar, Brezilya İmparatorluğu döneminde, Rio de Janeiro eyaletinde küçük bir kasaba olan Saquarema’da yapılmaya başlanmıştır. Toplantı yerlerine atıfla Saquaremas olarak adlandırılan bu grup, Muhafazakâr Parti’yi kurmuştur.

Parti, çeşitli Avrupa ülkelerindeki muhafazakâr görüşlerin etkisiyle bir araya gelmişti fakat ortaya Brezilya'ya özgü bir muhafazakârlık anlayışı çıkmıştır. Brezilya Muhafazakâr Partisi için en önemli iki aidiyet unsuru; Portekiz devlet geleneği ve Katolik inancı olmuştur (Graschagen, 2016). Bu dönemde muhafazakâr elit, ordu ve bazı siyasetçiler arasında ortaya çıkan cumhuriyetçi eğilimlere rağmen monarşi yanlısı olmuş ve ekonomik çıkarlarının sürdürülebilirliği için kölelik sisteminin devamını istemiştir. Nitekim Brezilyalı siyaset bilimci Ricardo Caldas'a göre Brezilya sağının günümüzde sahip olduğu olumsuz imajının ardındaki en önemli neden askeri yönetimle (1964-1985) yakın ilişkisi iken bir diğeri de devletin kuruluş sürecinde muhafazakâr görüşün monarşiye yakın duruşu ve köleliğin kaldırılmasına karşı çıkışıdır (Castro, 2011).

Birinci Cumhuriyet Dönemi

Brezilya'da 1889'da Cumhuriyet'in ilanından 1930'da Vargas'ın başa geçmesine kadar olan dönem Birinci Cumhuriyet veya Eski Cumhuriyet olarak adlandırılmaktadır. Brezilya'da monarşi rejiminin sona ermesinin çalışmanın konusunu aşan iç ve dış nedenleri bulunmaktadır. Kısaca 1888'de kölelik kaldırılmış, 1889'da ordu içinden bir grubun başlattığı kansız süreçte İmparator II. Pedro ve ailesi Brezilya'dan ayrılmışlardır. Ülke 1891 Anayasası ile bir Federal Cumhuriyet olmuş, yeni düzende de eyalet yöneticilerine geniş haklar tanınmıştır. Böylelikle, en güçlü ve zengin eyaletler ve buraları yönetecek olan oligarşik elit yine ülke yönetiminde önemli söz sahibi olmuşlardır. XX. yüzyılda Brezilya devlet başkanlarının çoğu genelde ülkenin güney bölgelerindeki zengin Sao Paulo ve Rio Grande do Sul gibi eyaletlerin önde gelen ailelerinden gelmiştir (Skidmore, 1999, s. 75). Bu çerçevede Brezilya'da yönetici eliti oluşturan en önemli ayak, kurulu düzenin devamından ekonomik ve siyasal güç ile toplumsal statü bağlamında çıkarları bulunan kırsal oligarşi olmuştur. Dolayısıyla, muhafazakâr elitin kurulu ekonomik düzenin sürdürülmesine yönelik çıkarları üzerinden siyasal ve toplumsal ayrıcalıklarını korumayı başardıkları süreç, ülkenin 1889'da cumhuriyete geçişinin ardından I. Dünya Savaşı sonrasına dek sürmüştür.

Cervo'ya göre 1889-1930 döneminde Brezilya dış politikasına hâkim olan temel paradigma da muhafazakâr elitin bu dönemde siyasal yaşamda sahip olduğu etkinliğe dayalı olarak liberal-muhafazakâr paradigma şeklinde ortaya çıkmıştır. Liberal-muhafazakâr paradigmanın dış politikayı yönlendirdiği dönemde uluslararası ilişkileri Avrupa eksenli olan Brezilya, uluslararası

sisteme kapitalist Avrupa açısından bir çevre ülkesi olarak katılmış ve yaptığı anlaşmalarla İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerine ayrıcalıklar tanımak suretiyle ilişkiler kurmuştur (Cervo, 2003, s. 8-9). Yalnızca Birinci Cumhuriyet döneminde değil genel olarak ülkenin siyasi tarihinde Brezilya'nın dış ekonomik ilişkilerde liberal politikalar izlemesi ve Batılı ülkeler ile yakınlaşmak istemesi ideolojik ekseninde değerlendirilen tartışmalı bir konu olmuştur. Dolayısıyla liberal ve Batı odaklı dış politika, Brezilya dış politikasının analizince kimilerince bir bağımlılık (Venturini, 2014, s. 33) kimilerince bağımsızlığın katılım yolu ile gerçekleştirilmesi biçiminde ifade edilmiştir (Giacalone, 2012, s. 337). Bu dönemin bir diğer özelliği ise Brezilyalı yöneticilerde, ülkenin coğrafi ve demografik büyüklüğü ve sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle uluslararası ilişkilerde “özel bir yeri” hak ettiği düşüncesinin ortaya çıkmasıdır (Saraiva, 2010, s. 153).

Birinci Cumhuriyet Döneminde, ülkenin dış politika ve dış ekonomik ilişkilerdeki en önemli ortağı olan İngiltere'nin güçsüzleşmesi ve 1929 Büyük Bunalımı'na giden yolda dünya genelinde yaşanan ekonomik sorunlar, Brezilya'nın ihracata dayalı ekonomi modelinin kazançlarını azaltarak elit kesimi zayıflatmıştır. Ülke içi gelişmeler açısından ise sanayi sektörünün güçlenmesi; burjuvazi, şehirli işçi sınıfı ve memur sınıfı gibi kavramların ortaya çıkması ancak XX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Böylece Brezilya'da, yerleşik kırsal elitin muhafazakâr bakış açısı ile şehirli sınıfların değişim beklentileri arasındaki ilk çıkar çatışmaları XX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Brezilya'da şehirli kesim, imparatorluk döneminde ekonomik çıkarlarını yeterince savunamamıştır. Fakat cumhuriyetçi taleplerin dile getirilmesi sürecinde ve ilerleyen yıllarda liman şehirlerinin büyümesi, şehirlerdeki nüfus artışı ve seçim sisteminde yapılan düzenlemeler, XX. yüzyılda bu kesimlerin kırsal elitten farklılaşan ekonomik ve siyasal taleplerini dile getirmelerine imkan sağlamıştır (Graham, 1990, s. 267). Tıpkı bu dönemde Avrupa'da yaşandığı gibi Brezilya ve Latin Amerika'nın pek çok ülkesinde muhafazakâr siyaset, toplumdan gelen ekonomik reform, siyasal katılım mekanizmalarının geliştirilmesi ve kısmen de sol eğilimli taleplerle karşılaşmıştır (Blinkhorn, 2003).

1930 sonrasında, muhafazakâr elitin Brezilya siyaseti üzerindeki belirleyici rolü ortadan kalkmıştır. Fakat onları frenleyen diğer toplumsal sınıfların güçlenmesinden çok devlet mekanizmasının güçlenmesi olmuştur. Bu dönemden sonra gücün merkezileşmesi, gücü ele geçirmek isteyenler arasındaki ilişkileri de dönüştürmüştür (Diniz, 1999, s. 25). Yeniden muhafazakâr

görüşlerin yönetim anlayışına hâkim olabilmesi ise ancak ordu ve kısmen orta sınıf muhafazakârlar ile yapılan iş birlikleri neticesinde mümkün olabilmıştır.

Ekonomi ve dış politika alanındaki beklentileri her zaman karşılanmamış olsa da muhafazakâr görüş, ulusal kimliğin inşası ve sürdürülebilirliği üzerinde belirleyici rolünü XX. yüzyıl boyunca sürdürmüştür. Brezilyalı siyaset bilimci Karnal'a göre ülkenin ulusal geleneği XX. yüzyılda "muhafazakâr düşünce tarafından belirlenmiş ve ulusal kimlik düşüncesini ortaya koyan" da Brezilya Sağ'ı olmuştur (Dourado, 2015). Cumhuriyet'e geçişin ardından Brezilya'da devlet kurumlarının oluşumunda muhafazakâr bir bakış açısı ekseninde, Avrupa kurumlarının ve düşünce yapısının örnek alınması yolu ile modernleşme, öncelik olarak görülmüştür. Hedef ise "refah içinde, modern ve uluslararası alanda önde gelen" bir ulus inşa etmektir. Sanayileşme, modernleşme ile aynı görülmüş; ülkede yayılmaya başlayan komünist görüşler ise bu "medenileşme" projesine bir tehdit olarak algılanmıştır (Venturini, 2014, s. 32-35). Ulusal kimlik inşası sürecinin bir diğer özelliği de gerek İmparatorluk gerekse Birinci Cumhuriyet Döneminin ulusal kimlik oluşumuna yaklaşımının ise yeni bağımsız olan diğer çoğu Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi Avrupa'yı örnek alan fakat ülkenin sömürge geçmişine ile hesaplaşmayı reddeden bir şekilde gelişmiş olmasıdır (Mignolo, 2005, s. 66-67). Bu nedenle de sosyo-ekonomik eşitsizlikler sürdürülerek yapısal hale gelmiş ve toplumun dışlanan kesimleri kendilerini ifade etme imkânını ancak 1980'lerde yaşanan demokratikleşme sonrasında ve sol siyasal görüş ekseninde bulmuşlardır (Dourado, 2015).

Vargas ve Ulus İnşası Projesi

1930'da ordu destekli olarak başkanlık görevine gelen ve 1937'de Brezilya'da kısmen Portekiz'de uygulanan Yeni Devlet (Estado Novo) modeline benzer, aynı isimde bir Yeni Devlet rejimi kuran Vargas, korporatist ekonomi modeli benimseyen otoriter bir yönetim anlayışı benimsemiştir (Williams, 2001, s. 235). Zengin Rio Grande do Sul eyaletinde geniş toprakları olan muhafazakâr bir aileye mensup olan Vargas, bu bağları ile muhafazakâr elitin güvenini kazanmıştır. Diğer taraftan kalkınma odaklı, şehirlerin taleplerine cevap veren uygulamalar başlatmış ve kendini "halkın babası" veya "fakirlerin babası" olarak konumlandırmak istemiştir (Williams ve Weinstein, 2004, s. 4-5). Vargas ideolojik eğilimler sergilemekten çok pragmatik bir tutum izleyerek ülkeyi yönetmiştir (Levine, 1998, s. 2). Pragmatizmi dış

politikasına da yansımıştır. Yönetimi içindeki Almanya sempatisini kadrolara rağmen ülkenin çıkarları ile uyumlu gördüğü biçimde tercihini ABD'den yana kullanarak Brezilya'yı II. Dünya Savaşı'na sokmuş hatta Avrupa'ya asker göndermiştir. Buna karşılık hem ABD'den mali, teknik ve askeri yardım almış hem de otoriter bir yönetim kurmasına rağmen Batı'nın sempatisini garantilemiştir (Bethell, 1992; Munck, 2003, s. 28). II. Dünya Savaşı sonrasında eğer Brezilya geçmişten beri tahayyül ettiği biçimde büyük devletler arasında yer almak istiyorsa kurulan Batı'nın kurmak istediği dünya düzeni ile uyumlu biçimde demokratik olması gerektiğini anlayan Vargas, bu noktada da pragmatik davranmıştır. Ordunun ve muhalefetin taleplerini de göz önünde tutan Vargas, 1945'te Brezilya'da demokratik seçimlerin yapılmasına izin vermiştir (Tekin, 2017).

Yeni Devlet rejimi Portekiz muhafazakârları tarafından olduğu gibi Brezilyalı muhafazakârlar tarafından da “milliyetçilik, ırkçılık ve emperyalizm”in yol açtığı şiddet ortamının hüküm sürdüğü dönemde, “güçlü devlet”in kendi halklarını hem liberalizmin hem de totalitaryanizmin “başarısızlıklarından” koruyabileceğine inanmalarına neden olmuştur (Williams, 2001, s. 235). Marilena Chaui'ye göre Vargas liderliğindeki “güçlü devlet” olgusu hem sağ hem de sol görüş tarafından yüceltilmiştir (Weinstein, 2010, s. 235). Bu dönemde başlatılan ulusal kalkınma projesi de ulusal bağımsızlığı güçlendireceği için sağ ve sol kesimlerin desteğini almıştır (Fiori, 1992, s. 173-174). Nitekim Vargas döneminin gelecekteki Brezilya siyasal yaşamı üzerinde zaman zaman çatışan iki önemli etkisi olmuştur. İlki, yerleştirdiği “güçlü devlet” algısı ve uyguladığı otoriter model ile 1964'te bir darbe ile yönetimi ele geçirecek olan ordunun kuracağı otoriter askeri rejime zemin hazırlamış ve Brezilya'da sivil toplumun gelişimine ket vurmıştır. İkinci olarak ise muhafazakâr görüşlere sahip kırsal elitin karşısında şehirli sınıfların siyasal alandaki ağırlığını artırmıştır (Weinstein, 2010, s. 236-237). Vargas'ın başkanlığında Brezilya'nın otoriter bir diktatörlüğe dönüşmesini muhafazakârlar, toplumsal değerlerin olumsuz öğelerden temizlenmesi için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Yeni rejimin liberal değerleri bir süre askıya alarak tepeden inme bir “kültür rönesansı” gerçekleştirmesi beklenmiştir. Bu çerçevede kapsamlı bir ulus inşa projesi yürütmeyi hedefleyen Vargas rejimi, kültür politikaları alanında muhafazakâr siyasetçilere önemli görevler vermiştir (Williams, 2001, s. 66, 79). Brezilya'da 1889'da Cumhuriyet rejimine geçişin akabinde Hıristiyanlık devlet dini olmaktan çıkarılmıştır. Vargas döneminde Brezilyalı muhafazakâr ve milliyetçi kesim, faşist eğilimler göstermemekle beraber Vargas'tan “kilise ve devlet arasındaki bağları yeniden tesis

etmesinin” yanı sıra komünistleri ve kozmopolitan liberal görüşlerle mücadele etmesini bekliyorlardı (Levine, 1998, s. 38). Nitekim 1917 Bolşevik Devriminden itibaren Brezilya muhafazakârları arasında komünizm karşıtı bir eğilim ortaya çıkmış ve XX. yüzyıl boyunca siyasal yaşamı etkilemiştir. Motta'nın ifadesi ile 1920-80 döneminde Brezilya'da “yapısal bir fenomen”e dönüşen komünizm karşıtlığı aynı zamanda ülkenin tarihindeki iki önemli otoriter yönetim döneminin (1937-45 ve 1964-85) ortaya çıkışına neden olmuştur (Motta, 2000, s. 343).

Vargas, tıpkı muhafazakâr kesimi kısmen tavizler kısmen de baskıyla kontrolü altında tutmak istediği gibi popülist politikalar uygulayarak ülke içinde yükselen şehirli orta sınıf ve işçi sınıfının da hem desteklerini kazanmak hem de kontrolünde olmalarını sağlamak istemiştir (Ferreira, 2000, s. 181; Levine, 1998, s. 9). 1930'larda yalnızca Brezilya'da değil 1930'larda komşu Arjantin'de de muhafazakâr elitler, yükselen orta sınıfların siyasal etkinliğini önleyebilmek için demokrasiden taviz verilmesine göz yummuşlardır (Andrews ve Chapman, 1995, s. 19). Diğer taraftan, bu dönemde uygulanmaya başlayan ve özellikle II. Dünya Savaşı döneminde önem kazanan ulusal kalkınma projesi ise sanayileşmeyi, korumacı ekonomi politikalarını ve kentleşmeyi teşvik ederek tarım ürünleri ve işlenmemiş maden ihracatından gelir elde eden muhafazakâr kırsal elitin geri plana itilmesine yol açmıştır.

1945'e gelindiğinde muhafazakâr elit, Vargas'ın yönetimden gitmesini istiyor fakat yeni devlet rejiminden ani bir değişimle açık bir sisteme geçiş istekli bulunmuyordu. Vargas rejiminin sona ermesinin ardından yapılan seçimlerle 1946'da başkanlık görevine gelen Dutra döneminde, Brezilya'da muhafazakâr elit yeniden güç kazanmış ve devlet politikalarını etkileyebilme fırsatı bulmuştur (Levine, 1998, s. 75-77). Dutra yönetimi, muhafazakâr kesimin talepleri ile uyumlu olarak serbest piyasa ekonomisini destekleyen ekonomik ve toplumsal yaşamı düzenleyecek reformlardan kaçınmış ve 1947'de Brezilya Komünist Partisi'ni yasaklamıştır (Levine, 1998, s. 78).

Dutra'nın başkanlık döneminin ardından 1950 seçimlerinde Vargas, 1950'de ilk kez demokratik seçimlerle iktidara gelmiş fakat bu dönemde muhafazakâr elite arası düzelmemiştir. Ağustos 1954'te Vargas'ın yönetimden çekilmesini talep eden ordu içinden bir grup subaya hem muhafazakâr siyasetçiler hem de iş dünyası temsilcileri destek vermişler, bu süreç 24 Ağustos 1954'te Vargas'ın intiharı ile neticelenmiştir (Levine, 1998, s. 88).

Komünizm Tehdidi ve Muhafazakâr Tepki

1950'li ve 60'lı yıllarda Brezilya'da gerek muhafazakâr elitin gerekse sağ görüşlü ordu mensupları ve kentli sınıfların temel siyasal kaygısı, güçlenen solun bir komünist tehdit olarak algılanması ve bertaraf edilmesi çabası olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD de kendi güvenlik öncelikleri ile uyumlu olarak Latin Amerika ülkelerinde “komünizm tehdidi”ne karşı bölgedeki otoriter ve muhafazakâr rejimlere destek vermiştir (Vigidal, 2012, s. 63-64). Brezilyalı muhafazakâr kesimin komünizmi bertaraf çabalarının yoğunlaştığı dönem ise 1961-64 sürecinde yaşanmış ve askeri darbe ile neticelenmiştir. 1960 seçimlerini kazanarak 1961 başında göreve gelen Başkan Quadros, kendi isteği ile aynı yıl görevinden ayrılmıştı. Yerine Brezilya Anayasası uyarınca böyle bir durumda başkanlık görevini devralması öngörülen Devlet Başkanı Yardımcısı ve Brezilya İşçi Partisi (PTB- Partido Trabalhista do Brasil) lideri Goulart'ın geçişi, toplumda ülkenin komünizme kayacağı yönünde bir algının ortaya çıkmasına neden oldu. Muhafazakâr görüşleri temsil eden iş dünyası, din adamları ve kadınlar gibi çeşitli kesimler, örgütlü sivil toplum faaliyetleri ile Goulart'ın başkanlığına ve izlediği politikalara açıkça karşı çıktılar. Temel dayanakları ise Brezilya'nın komünizm tehdidi ile karşı karşıya olduğu, Goulart'ın ülkeyi bu yola sürüklediği ve Brezilya halkının komünist rejime geçen Küba gibi ülkelerin halkları ile aynı kaderi paylaşmak istemediği tezi oldu (Santana, 2009; Power, 2015). 1964 askeri darbesi ile neticelenen bu süreçte yalnızca muhalif siyasi ve askeri kadrolar değil iktidar karşıtı muhafazakâr sivil toplum hareketleri de o dönemde bir Doğu ve Batı blokları çekişmesi içinde kendini bulan Latin Amerika'yı kendine bağlı kılmak isteyen ABD'den destek almışlardır (Power, 2015; Motta, 2000, s. 286).

Goulart'ın başkanlığına karşı çıkanlar, “bağımsız dış politika” yaklaşımını benimseyen selefi Quadros ve Goulart yönetimlerinin dış politika anlayışına ve Dışişleri Bakanlığı görevine bu yaklaşımı benimseyen San Tiago Dantas'ın getirilmiş olmasına da açıkça karşı çıkmışlardır. Dantas, dış politikada bağımsız hareket edilmeden ulusal bir proje yürütülemeyeceğini savunuyordu (Abreu, Carmona ve Diniz, 2013, s. 6; Amorim ve Feldman, 2011, s. 300). Hatta Brezilya'da örgütlenen muhafazakâr kadın hareketleri, San Tiago Dantas'ın görevden alınması yönünde başkanlığa yönelik bir mektup kampanyası da gerçekleştirmişlerdir (Power, 2015).

Ülkenin şehirleşmesi ve sanayileşmesi süreci, ülkede aynı zamanda muhafazakâr görüşün de kırsal oligarşi ile özdeşleştirilen karakterinden çıkararak

yükselen şehirli burjuvazi ve orta sınıf arasında da yayılmasına neden olmuştur. Nitekim Soğuk Savaş ortamında, ülkede 1964 askeri darbesine giden süreçte komünist tehdidin yükselişte olduğu düşüncesi yalnızca muhafazakâr elitin değil geniş anlamda sağ görüşü benimseyen iş dünyası örgütlerinden din adamlarına ve kentli kadın hareketlerine dek toplumun çeşitli sosyal ve ekonomik statüden gelen kesimlerinin ortak paydasıydı. Komünist eğilimleri olduğunu düşündükleri Başkan Goulart'a karşı verdikleri mücadele ise darbenin ardından bu kesimlerde sevince neden olurken darbe korktukları komünist baskı ihtimalini bertaraf ederek ümit ettikleri biçimde demokrasinin zaferine yol açmamış aksine bir şiddet ve baskı rejimi kurmuştur (Power, 2015).

Askeri Yönetim Dönemi

Brezilya ordusu, 1964 yılında bir darbe ile yönetime el koymuş ve Başkan Goulart görevden alınmıştır. Ülke 1985'te demokrasiye geçilene dek askerler tarafından yönetilmiştir. Ordunun kısıtlı siyasal faaliyete izin verdiği bu 21 yıllık süre zarfında, çeşitli Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Brezilya'da da ordu, muhafazakâr görüşün siyasal faaliyetlerine izin vermiştir. Askeri yönetim döneminde muhafazakâr görüş iç ve dış politikada etkili olmuş, faaliyetlerine izin verilen tek siyasal parti de sağ görüşlü ARENA olmuştur (Coppedge, 1997). Bununla beraber ülkenin çıkarlarının gerektirdiği durumlarda askeri yönetim de pragmatik bir tutumla Batı eksenli muhafazakâr dış politikada değişikliklere giderek dönem dönem üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

Toplumsal hafıza ve sağ-sol ilişkilerine bakış açısından, askeri yönetim dönemi Brezilya halkında derin izler bırakmıştır. Ülkede yönetici elitin geleneksel olarak sağ ve muhafazakâr siyasal görüşü benimsemiş olması, elit-toplum kopukluğu bağlamında halkı elitizm, baskı ve sağ görüş arasında bağlantı kurmaya itmiştir. Bu ortamda ordunun darbeyle yönetime el koyması sürecinde elit kesimden ciddi tepki almaması, ABD'nin darbe yönetimini darbeden yalnızca saatler sonra tanınması ve ordunun sol görüşlü kişilere karşı uyguladığı şiddet, toplumsal hafızada sağ görüş ve siyasal baskı arasında bu kez yoğun şiddeti de içeren yeni bir bağ kurulmasına neden olmuştur (Tekin, 2017).

Bazı görüşlere göre 1960'larda askeri yönetime geçiş sürecinde elit kesimin baskı altında tutabildiği işçi sınıfı ve orta sınıf 1980'lerde Brezilya'da yaşanan demokratikleşme sürecinde ittifak yaparak "muhafazakâr otoriter"liğe

karşı durabilmişlerdir (Andrews ve Chapman, 1995, s. 18). Diğer taraftan 1964-85 döneminin tamamında, ordu ve geleneksel elit arasında gerçek ve sürekli bir ittifak kurulduğunu söylemek pek mümkün değildir. Nitekim 1980'lerde yaşanan demokratikleşme süreci hem geniş halk kitleleri hem de elit kesim ve özellikle de iş dünyasının desteği ile ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 1980'lerde oluşan ve topraksız köylülerden iş dünyasına, ev kadınlardan Kilise'ye dek toplumun neredeyse tamamının desteğini alan demokratikleşme süreci, ülkenin en geniş katılımlı siyasal ittifakının ortaya çıkışına da sahne olmuştur (Capelato, 1996, s. 163-164).

Demokratikleşmeden Sivil Darbeye

Demokrasiye geçiş sonrasında Brezilya'da ülkenin siyasal geçmişinde var olan muhafazakâr geleneğe rağmen, muhafazakârlığa olumlu anlam yüklenmediği görülmektedir (Graschagen, 2016). Sağ siyaset toplumdan kopukluk ve baskı arasında kurulan ilişkiye tepki olarak, demokratikleşme sonrasında giderek artan biçimde Brezilyalı siyasetçiler kendileri ile sağ arasına mesafe koymuşlardır. Böylelikle genel olarak siyasal partilerin kendilerini solcu olarak tanımladıkları bir yapı ortaya çıkmıştır (Cardoso, 2012). Böylelikle siyasal programlar ve söylemler arasında uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Castro'ya göre günümüzde Brezilya'da siyasal partiler genel olarak modern toplumlarda siyasal söylemde yer bulan muhafazakâr görüşün savunduğu ailenin korunması, devletçiliğe karşı çıkış, bireysel özgürlüklere önem verilmesi gibi değerleri benimsemektedirler. Fakat askeri yönetim geçmişinin sağ ile ilişkilendirilen acı tecrübesi, partileri kendilerini sol görüşlü olarak tanıtmaya itmektedir. Yine Castro'ya göre, bu koşullar altında pek çok gelişmiş demokraside var olan güçlü bir muhafazakâr partinin Brezilya'da bulunmaması, bir tür normalden sapma olarak değerlendirilmelidir (2011). Ülkede 2000'lerin ilk on hatta on beş yılında genel olarak sağ görüşün demokrasi ile uyumsuz olduğunun düşünüldüğü söylenebilir. Bu süreçte partiler de kendilerini sağ programlar uygulamayı öngörseler de siyasal açıdan otoriter askeri yönetimin mirası ile ilişkilendirilmemek için sağ söylemi dile getirmekten kaçınmışlardır (Cardoso, 2012).

Ülkeyi 1994-2002 yılları arasında iki dönem boyunca yöneten ve merkeze yakın görüşlere sahip olan Sosyal Demokrat Cardoso, kendinden sonra başkanlık görevine seçilen İşçi Partili (Partido dos Trabalhadores - PT) Başkan Lula da Silva dönemi ile kendi döneminde izlenen politikalar arasında derin bir farklılık olmadığını ileri sürmüştür. Görüşünü gerekçelendirmek

için ise Şili'de yaşanan ve askeri yönetim döneminde rakip olan muhafazakâr Hıristiyan Demokratların ve Sosyalistlerin demokrasiye geçişin ardından 1988'de bir araya gelerek oluşturdukları Concertación adı verilen iş birliği ile Başkanlık seçimlerinde ortak aday göstermelerini örnek vermiştir. Cardoso'ya göre Brezilya'da da 'bir tür zımnî anlaşma' çerçevesinde fiilen benzer bir durum yaşanmaktadır. Cardoso'nun bu analizinin gerekçesi ise kendi döneminde geliştirilen başarılı politikalar ve uygulamaların Lula döneminde de benimsenerek sürdürülmesidir. Siyasi görüş farklılıklarına rağmen karar alıcıların devlet yönetimine bakışlarındaki bu benzerlik, yine Cardoso'ya göre ülkede muhalefet yapmayı da zorlaştırmaktadır (2012).

Söylem düzeyinde merkez partiler ve sosyal demokratlar ile ülkeyi 2003-2016 döneminde yöneten İşçi Partisi arasında ideolojik farklılıklar sürse de 1990'lardan itibaren izlenen siyaset bakımından iç politikada bir süreklilik söz konusu olmuştur. En büyük farklılık ise dış politika alanında yaşanmıştır. Böylelikle kendilerini muhafazakâr olarak adlandırmaları da muhafazakâr dış politik anlayışını benimseyen kesimlerle İşçi Partisi'nin dış politikaya yaklaşımı arasındaki farklar, Brezilya siyasetinde en önemli tartışma konularından biri haline gelmiştir. Bu açıdan PT'li Başkanlar Lula ve Rousseff arasında da bir ayrıma gitmek gerekli olup, Lula dönemi bağımsız hareket etmeye odaklanması ve etkin dış politika anlayışı bağlamında San Tiago Dantas'ın 1960'larda izlediği dış politikaya benzer özellikler sergilemiştir (Abreu, Carmona ve Diniz, 2013, s. 6; Amorim ve Feldman, 2011, s. 300). Muhalefet Lula'yı ülkenin maddi olanakları ile uyumlu bir dış politika izlemediği yönünde eleştirirken İşçi Partili kadrolar da muhalefeti statükocu olmakla eleştirmişlerdir (Garcia, 2003). Lula dönemi ile kıyaslandığında Rousseff döneminde gerek Brezilya'nın içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik sorunlar gerekse Rousseff'in kişisel tercihleri nedeniyle dış politikadaki etkinliğinin azalması, Lula dönemindeki aktivizm ile kıyaslandığına kimilerince geri adım değil normale dönüş olarak nitelendirilmiştir (Lopes, 2014).

1985'te askeri yönetimin sona ermesinin ardından yaşanan otuz bir yıllık süreç, Brezilya'da ordunun siyasete müdahalesi olmadan demokrasinin kesintisiz işleyebildiği en uzun dönem olmuştur. Fakat 2016 yılında PT'li Başkan Rousseff'in ikinci görev dönemi esnasında 'sivil darbe' olarak da nitelendirilen bir gelişme çerçevesinde başkanlık görevinden azledilmesiyle ülkede işleyen kesintisiz demokrasi süreci sekteye uğramıştır. Bu süreçte yöneltilen yolsuzluk suçlamaları çerçevesinde Brezilya Senatosu'nun kararı ile Rousseff görevinden azledilmiş ve yerine ülke yasaları uyarınca Başkan Yardımcısı

Temer getirilmiştir. Bu gelişme, Brezilya'nın sağ ve sol kavramsallaştırması açısından da yeni bir dönüşüme işaret etmektedir. Ülkede “sağın siyasi yelpazedeki yerini tekrar alması ve kartların yeniden dağıtılmasını talep etmesi” olarak yorumlanan bu yönetim değişikliği (Tekin, 2016) yeni Başkan Temer ile beraber Brezilya dış politikasının muhafazakârlığa yönelip yönelmeyeceği konusunda da yeni tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Nitekim 2016'da başkanlığa gelen Temer yönetiminin dış politika açısından ilk icraatlarından biri Brezilya'nın 2003 sonrasında sayılarını arttırdığı Afrika ve Karayipler'deki elçiliklerin bir kısmını kapatma kararı olmuştur. Bu karar, Rousseff yönetiminde görev yapmış olan devlet adamları tarafından şiddetle eleştirilmiş ve Temer yönetimi; “ortalama, itaatkâr ve muhafazakâr” olmakla suçlanmıştır (Agostine, 2016).

Brezilya'da Muhafazakâr Dış Politikanın Analizi

Brezilya dış politikası tarihsel olarak XX. yüzyılın başlarında Dışişleri Bakanlığı yapmış ve Brezilya'yı günümüzdeki ulusal sınırlarına savaştan ulaştırmış olan Barão do Rio Branco döneminden bu yana uluslararası normlara saygı, ulusal sınırların korunması ve anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü ekseninde bir diplomatik gelenek oluşturmuştur (Casarões, 2012, s. 203). Ülke dış politikasının o dönemden bu yana en önemli özelliklerinden birini teşkil eden bu diplomatik geleneğe, ülkenin Portekiz'den bağımsız bir imparatorluğa dönüştüğünden beri sahip olduğu büyük ülkeler arasına katılmayı hak ettiği düşüncesi eşlik etmektedir. Diğer taraftan Brezilya, sömürge geçmişinin de etkisi ile dünya politikasındaki konumunu 1930'lardan itibaren kalkınma çabası ekseninde tanımlamış, dış politikanın temel hedeflerinden biri olan uluslararası alanda bağımsız (otonom) hareket edebilme isteğini kalkınmış ülke olmakla ilişkilendirmiştir (Tekin, 2017; Vigevani ve Ramanzini Júnior, 2013; s. 22). Brezilya dış politikasının tarihsel olarak bağımsızlığı dayanak almıştır. Brezilya için bağımsızlık, top-
 rak bütünlüğünü korumak veya sınır güvenliği ile değil, dünya siyasetine saygın ve çıkarlarını koruyabilen bir ülke olarak katılım ile ilişkilendirilen bir kavramdır. Arzu edilen bağımsızlık düzeyinin elde edilebilmesinin ön şartı olarak da sanayileşme ve ekonomik kalkınma hedeflenmiştir. Dış politika ve uluslararası ilişkilerden de ekonomik kalkınmayı sağlamanın bir aracı olarak yararlanılmıştır. Kalkınmış ve saygın bir devlet olmanın ölçütü ise Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in karar alma mekanizmalarına üye olmak olarak görülmüştür (Tekin, 2017). Genel olarak bakıldığında Brezilya dış

politikası farklı siyasal görüşlerden başkanlar ve askeri yönetimler döneminde geleneksel dış politika çizgisi olarak ifade edebileceğimiz bu genel hedeflerini korumuştur (Casarões, 2012, s. 203).

Brezilya dış politikasının muhafazakârlık ile ilişkisine iki temel parametre etrafında şekillenmiştir. İlki, bu geleneksel hedefler korunmakla beraber bunlara nasıl ulaşılacağı açısından görüş ayrılıkları çerçevesinde oluşan dış politika farklılıklarıdır. Bu bağlamda ülkenin ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler ile uyumlu dış politika benimsediği dönemler ile ülke içinde muhafazakâr siyasetçilerin yönetimde olduğu dönemler büyük ölçüde çakışmaktadır. Ülkenin ABD'den daha bağımsız ve Soğuk Savaş döneminde Üçüncü Dünya ile günümüzde ise Güney ülkeleri ile yakınlaşma politikalarına ağırlık verdiği dönemler ise genelde sol görüşten siyasetçilerin ülkeyi yönettiği dönemlerle çakışmaktadır.

İkinci parametre ise ülkenin I. Dünya Savaşı dönemine kadar İngiltere, sonrasında ise ABD ile kurduğu/kurmak istediği özel ilişkiler etrafında şekillenmiştir. Yeniden Paz'a döndüğümüzde, Latin Amerika'ya dair başka bir tespiti bölge ülkelerinin ABD ve İngiltere'ye bakışını ortaya koymaktadır: "...onları taklit ediyoruz ve onlardan nefret ediyoruz. Fakat onları reddetmiyoruz" (1976). Paz'a göre Katolik ve liberal düşünce geleneği, Latin Amerikalıların kendilerine "düşmanlık etmiş ve etmekte olan" bu ülkeleri ötekileştirerek "kötü" olarak addetmelerini önler. Çünkü Paz'a göre bu düşünce geleneği "dışlamanın" ve "bağnazlığın" karşısındadır (1976). Bu çerçevede değerlendirildiğinde gerek muhafazakârlığın gerekse özellikle Brezilya'nın muhafazakâr dış politika uyguladığı dönemlerin en önemli parametresi olan önce ABD ile yakın ilişkilerin, özgün bir çerçeve içinde şekillendiği açıklığa kavuşmaktadır. Bununla beraber taklit-nefret dengesi, ABD'nin doğrudan siyasal müdahalelerinin uzağında kalmış ve topraklarında yabancı askeri müdahale tehdidi yaşamamış Brezilya için daha çok taklit ve iş birliği arayışı ekseninde ortaya çıkmıştır.

Brezilya dış politikasında sömürgecilik döneminden itibaren zamanın büyük güçleri ile ilişkiler belirleyici rol oynamıştır. Diğer taraftan, bağımsız davranmanın dış politikadaki ağırlığının ne olması gerektiği konusu, Brezilya içinde Portekiz'den bağımsızlığın kazanılmasından itibaren İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerinde tartışılan bir konu olmuştur. Dışişleri Bakanları Rio Branco (1902-1912) ve Oswaldo Aranha (1938-1943) dönemlerinde ABD ile dostluk kurulması, bu çerçevede "katılım yoluyla bağımsız politikalar izlenmesi" yaklaşımı benimsenmiştir. Bağımsız dış politika prensibinin

dış politikada önceliği teşkil ettiği bu dönemler arasında San Tiago Dantas (1961-1963) ve Azeredo da Silveira'nın (1974-1978) bakanlıkları sayılabilir (Vigevani ve Cepaluni, 2007, s. 275-276). Bu yaklaşım ABD ile dostluk, ekonomik karşılıklı bağımlılık sayesinde dış politikada manevra alanı kazanılması anlamına gelirken bağımsız hareket etmenin ulusal çıkarların önceliği çerçevesinde savunulması zaman zaman ABD ile anlaşmazlıklara yol açmıştır. Bununla beraber, Güney Amerika Kıtası'nın coğrafi, ekonomik ve demografik büyüklüğü ile yaklaşık yarısını kaplayan; dünyada Atlantik Okyanusu'na en uzun kıyıya sahip; dünyanın en büyük on ekonomisinden biri ve köklü bir diplomatik geleneğe sahip olan Brezilya'nın dış politika çizgisi yalnızca ABD'ye bağımlılık ekseninde değerlendirilemeyecek kadar çok yönlü ve karmaşık bir yapı arz etmektedir. Kaldı ki ülke hiçbir zaman ekonomik açıdan ABD'ye bağımlı durumda olmamıştır. Bu nedenle ABD ve genel olarak Batı ile yakınlaşma isteği, bir bağımlılık ilişkisinin ötesinde Karnal'ın ifadesiyle "beyaz, Batılı ve Hıristiyan" kültür yapısı (Dourado, 2015) çerçevesinde kendini konumlandıran elitin Brezilya'yı nerede görmek istediğini de ortaya koymaktadır.

Sonuç

Brezilya dış politikasında muhafazakârlık, ülkenin kendi çıkarlarını ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin çıkarları ile uyumlu gördüğü dönemlerde yükselişe geçmiştir. Batı ile iş birliğinin Brezilya'nın çıkarları ile uyumsuzluğunun görüldüğü, özellikle de Brezilya'nın ABD'den beklentilerinin karşılanmadığı dönemlerde ise muhafazakâr dış politikanın dışına çıkış görülmüştür. Ülkenin çıkarlarının Batı ile uyumlu görülmemesi ise zaman zaman Vargas ve Kubitschek dönemlerinde olduğu gibi Batı'nın Brezilya'nın beklentilerini karşılamaması, kimi zaman da Quadros, Goulart ve Lula dönemlerinde olduğu gibi ideolojik farklılıklar nedeni ile ortaya çıkmıştır. Brezilya'da XX. yüzyılda dış politika ve muhafazakârlık ilişkisini değerlendirdiğimizde, ülkede muhafazakâr görüşün yönetimde söz sahibi olduğu dönemlerin, muhafazakâr dış politikanın da uygulandığı dönemler olduğu görülmektedir. Bununla beraber, muhafazakâr olarak adlandıramayacağımız Vargas'ın yönetimi döneminde olduğu gibi zaman zaman pragmatik bir bakış açısıyla siyasetçilerin muhafazakâr dış politika uygulamayı tercih ettikleri veya askeri yönetim döneminde olduğu gibi ABD ile zaman zaman uzaklıklar yaşandığı görülmüştür.

Bahsedilen genel ve özel parametrelerden yola çıkarak, Brezilya'da muhafazakâr dış politika ve muhafazakâr olmayan dış politika dönemleri arasında kabaca bir ayırım yapmak mümkündür. Genel olarak, muhafazakâr dış politika kavramı ülkenin Batı ile uyumlu olduğu ve liberal ekonomi politikalarını benimsediği, uluslararası sistemin işleyişine uyumlu bir aktör olarak katılmayı tercih ettiği geleneksel dış politika çizgisini yansıtmaktadır. Birinci Cumhuriyet dönemi, Dutra dönemi ve askeri yönetim dönemleri, muhafazakâr dış politika yaklaşımının en belirgin şekilde gözlenebileceği dönemlerdir. Ülkenin uluslararası sistemin işleyişini sorguladığı, revizyonist taleplerin zaman zaman dile geldiği, daha bağımsız hareket etmeyi tercih ettiği ve ortaklarını çeşitlendirdiği dönemler ise ülke tarihinde daha kısa zaman dilimlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda en göze çarpanlar ise Quadros ve Goulart'ın başkanlıkları dönemleri (1961-64) ve Lula (2003-2011) dönemidir.

Kaynakça

- ABREU, R., CARMONA, R. & DINIZ R. (2013). Elementos para um Balanço de uma Década de uma Política Externa Soberana e Independente (2003-2013). *Seminário A Nova Política Externa Brasileira (2003-2013): Balanço e Perspectivas*, 04.07.2013, São Paulo, IECInt: São Paulo.
- AMORIM, C. & FELDMAN, L. (2011). A Política Externa do Governo Lula em Perspectiva Histórica. *Política Externa Independente: San Tiago Dantas*, Brasília: FUNAG.
- ANDREWS, G.R. & Chapman, H. (1995). The Social Construction of Democracy, 1870-1990: An Introduction. G.R. Andrews & H. Chapman (Ed.) *The Social Construction of Democracy: 1870-1990*. New York: New York University Press.
- BETHELL, L. (1992). Brazil. L. Bethell & I. Roxborough (Ed.) *Latin America between the Second World War and the Cold War, 1944-1948*. New York: Cambridge University Press.
- BLINKHORN, M. (2003). Allies, Rivals or Antagonists? Fascists and Conservatives in Modern Europe. M. Blinkhorn (Ed.) *Fascists and Conservatives: The Radical Right and the Establishment in Twentieth Century Europe*. London: Routledge.
- BONAZZI, T. (2004). Conservadorismo. N. Bobbio, N. Matteucci & G. Pasquino (Ed.) *Dicionário de Política. Vol. 1*. Brasília: Editora da UnB; São Paulo: Imprensa Oficial do Estado de São Paulo.
- BRAUDEL, F. (1995). *Uygurlukların Grameri* (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- CAPELATO, M.H.R. (2013). Ensaios latino-americanos: "caráter nacional" e construção de estereótipos. *História* (São Paulo), (32)1, 162-174.
- CAPELATO, M.H.R. (1996). História Política. *Revista Estudos Históricos*, (9)17.
- CARDOSO, F.H. (2012, January 19). Fernando Henrique Cardoso on Brazil's future: More personal security, less inequality. *The Economist online*. <http://www.economist.com/blogs/americasview/2012/01/fernando-henrique-cardoso-brazils-future-0>

- CASARÕES, G.S. P. e. (2012). Media and Foreign Policy in Lula's Brazil, *Brazilian Journal of Strategy & International Relations*, (1)2, 201-224.
- CASTRO, G. (2011, Nisan 3). "O incrível caso do país sem direita", *Veja*, <http://veja.abril.com.br/brasil/o-incrivel-caso-do-pais-sem-direita/>
- CERVO, A.L. (2003). Política Exterior e Relações Internacionais do Brasil: Enfoque Paradigmático. *Revista Brasileira de Política Internacional*. 46(2).
- CHODOR, T. (2015). *Neoliberal Hegemony and the Pink Tide in Latin America: Breaking up with TINA?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- COPPEDGE, M. (1997, November). A Classification of Latin American Political Parties. Kellogg Institute Working Paper #244.
- COPPEDGE, M. (1998). The Dynamic Diversity of Latin American Party Systems. *Party Politics*, 4(4), 547-568.
- DINIZ, E. (1999). Engenharia institucional e políticas públicas: dos conselhos técnicos às câmaras setoriais. D. Pandolfi (Org.), *Repensando o Estado Novo*. Rio de Janeiro: Editora Fundação Getulio Vargas.
- DOURADO, F. (2015, 22 Temmuz). Identity-Based Nationalism in Focus. <http://www.iea.usp.br/en/news/identity>
- GARCIA, M. A. (2003, July 17). "Brazilian Future", 17.07.2003, http://www.opendemocracy.net/democracy-think_tank/article_1367.jsp
- GIACALONE, R. (2012). Latin American Foreign Policy Analysis: External Influences and Internal Circumstances. *Foreign Policy Analysis*, (8).
- FAUSTO, B. (1999). *A Concise History of Brazil*. New York: Cambridge University Press.
- FERREIRA, J. (2000). Propaganda Política Estatal: Comparando Diaduras. *Tempo* (Rio de Janeiro), (5)9, 179-183.
- FIORI, J.L. (1992). The Political Economy of the Developmentalist State in Brazil. *CEPAL Review*, (47), 173-186.
- FREYRE, G. [1933 (2003)]. *Casa-Grande e Senzala*, Recife: Global Editora.
- GRAHAM, R. (1990). *Patronage and Politics in Nineteenth-Century Brazil*, Stanford: Stanford University Press.
- GRASCHAGEN, B. (2016, Temmuz 25). História e tradição do conservadorismo brasileiro. <http://www.gazetadopovo.com.br/opiniao/columnistas/bruno-garschagen/historia-e-tradicao-do-conservadorismo-brasileiro-8qlh00pnfgvr3cb27qln44gp>
- HICKS, G. (2011). Introduction: The View from Knowsley. G. Hicks (Ed.), *Conservatism and British Foreign Policy, 1820-1920: The Derbys and Their World*, Surrey: Ashgate.
- KIRK, R. [1953 (2001)]. *The Conservative Mind: From Burke to Eliot*, Washington, D.C.: Regnery Publishing.
- KIRKPATRICK, J.J. (1993). *Defining a Conservative Foreign Policy*, The Heritage Lectures, 453, <http://www.heritage.org/political-process/report/defining-conservative-foreign-policy>
- LEVINE, R.M. (1998). *Father of the Poor?: Vargas and His Era*. Cambridge: Cambridge University Press.

- LOPES, D.B. (2014, Mart 17). Recuo estratégico ou normalização da curva?. *Folha de S. Paulo*, <http://www1.folha.uol.com.br/opiniaio/2014/03/1425918-dawisson-belem-lobes-recuo-estrategico-ou-normalizacao-da-curva.shtml>
- MIGNOLO, W.D. (2005). *The Idea of Latin America*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- MILLER, N. (2008). *Reinventing Modernity in Latin America: Intellectuals Imagine the Future, 1900-1930s*. New York: Palgrave Macmillan.
- MOTTA, R.P.S. (2015, Novembro). O anticomunismo no Brasil: ontem e hoje. *Revista de História da Biblioteca Nacional*.
- MOTTA, R.P.S. (2000). *Em Guarda contra o Perigo Vermelho: O Anticomunismo no Brasil (1917-1964)*. Tese (Doutorado em História Econômica) - Universidade de São Paulo. São Paulo.
- MUNCK, R. (2003). *Contemporary Latin America*. New York: Palgrave Macmillan.
- PAZ, O. (1974). *Los Hijos del Limo: Del Romanticismo a la Vanguardia*. Barcelona: Editorial Seix Barral.
- PAZ, O. (1976). *The Siren and the Seashell: And other Essays on Poets and Poetry*. Austin: University of Texas Press.
- POWER, M. (2015). Who but a Woman? The Transnational Diffusion of Anti-Communism among Conservative Women in Brazil, Chile and the United States during the Cold War. *Journal of Latin American Studies*, (47)1, 93-119.
- RODRIGUEZ, R.G. (2014). Re-Assessing the Rise of the Latin American Left. *The Midsouth Political Science Review*, (15)1, 53-80.
- PIMENTA, G.F. & ARANTES, P.C. (2014, July 23-25). Rethinking Integration in Latin America: The "Pink Tide" and the PostNeoliberal Regionalism. *Paper Presented at FLACSO-ISA Joint International Conference*. Buenos Aires, Argentina.
- SANTANA, E.L.de (2009). Campanha de desestabilização de Jango: as 'donas' saem às ruas!. G.C. Zachariadhes (Org.) *Ditadura militar na Bahia: novos olhares, novos objetivos, novos horizontes. Vol. 1*. Salvador: EDUFBA.
- SARAIVA, M.G. (2010). Brazilian Foreign Policy towards South America During the Lula Administration: Caught between South America and Mercosur. *Rev. Bras. Polit. Int.* (53), 151-168.
- SKIDMORE, T.E. (2009). *Brazil: Five Centuries of Change*. New York: Oxford University Press.
- TEKİN, S. (2017). *Brezilya Dış Politikası: Gelenek ve Değişim*, İstanbul: Der Yayınevi.
- TEKİN, S. (2016, Mayıs 13). Brezilya'da Yeni Dönem. <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/brezilyada-yeni-donem/4537>
- VENTURINI, F. (2014). *Da Ditadura à Democracia Aparente: A Constituição da República Federativa do Brasil na Consolidação da Autocracia Burguesa*, Tese (Doutorado em História) - Pontifícia Universidade Católica de São Paulo. São Paulo.
- VIGEVANI, T. & CEPALUNI, G. (2007). A Política Externa de Lula da Silva: A Estratégia da Autonomia pela Diversificação. *Contexto Internacional*. (29)2, 275-276.
- VIGEVANI, T. & RAMANZINI JÚNIOR, H. (2013). Autonomia, Integração Regional e Política Externa Brasileira: Mercosul e UNASUL. *Seminário A Nova Política Externa Brasileira (2003-2013): Balanço e Perspectivas, (2013: São Paulo)*. IECInt: São Paulo.

- VIGIDAL, C.E. (2012). A Integração Sul-Americana como um Projeto Brasileiro: de Uruguaiana às Malvinas. *A America do Sul e A Integração Regional, (2011: Rio de Janeiro)*. Brasília: FUNAG.
- WEINSTEIN, B. (2010). Postcolonial Brazil. Jose C. Moya (Ed.), *The Oxford Handbook of Latin American History*. New York: Oxford University Press.
- WILLIAMS, D. (2001). *Culture Wars in Brazil: The First Vargas Regime, 1930-1945*. Durham & London: Duke University Press.
- WILLIAMS, D. & WEINSTEIN, B. (2004). Vargas Morto: The Death and Life of a Brazilian Statesman. L. Johnson (Ed.). *Death, Dismemberment, and Memory: Politics of the Body in Latin America*. Albuquerque: University of New Mexico Press.